

HOMO ECONOMICUS'UN DOYUMSUZLUK-“AÇGÖZLÜK” AKSİYOMUNUN SEMAVİ DİNLER PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRMESİ

EVALUATION ON THE NONSATIATION-“COVETOUSNESS” AXIOM OF HOMO ECONOMICUS ACCORDING TO DIVINE RELIGIONS

İpek MADİ¹

Öz

Geleneksel iktisadi zihniyete göre *hayatın nihai hedefinin* maksimum seviyede “iktisadi kazanç” ve itici gücünün “para duygusu ve bireysel tatmin” olması; Semavi dinlerin, insanın kâinattaki hedefini *Yaratıcı'sına kulluk* olarak ifade edişine aykırıdır. Kâinata belirli bir amaç için gelen insanın, iktisadi yaşamında da “iyi” ve “kötü” arasında yaptığı tercihlerinin karşılığı olacaktır. Geleneksel İktisadi zihniyetin *homo economicus* varsayımına göre “insanın kendisine yetecek miktarı elde etmiş olmasına rağmen her vakit çoğu aza tercih edeceği” kabulüyle *doyumsuz* (“açgözlü”) olması, Paganist fikre dayanan Antik Çağ felsefesinin *bireycilik, maddi hazcılık* esaslarına dayanmaktadır. Mutluluğa ulaşma hedefine engel olacak başta *dini* olmak üzere her tür önyargının yok edilmesi ve hiçbir engel tanımadan çevrede egemenlik sağlanması ve çevreyi kendi arzuları hizmetinde kullanılması tavsiye edilen bu dünya görüşünün “*güçlü zayıfı ezer*” prensibinin iktisada yansımalarından biri *homo economicus* varsayımının *doyumsuzluk* aksiyomudur. “Zenginliği sevenin elde ettiği kazanç ile doymayacağı”; “kötülüklerin kökünün para sevgisi” olduğu; “akıllı insanın nefesine hâkim olması ve ölümden sonrası için çalışması”nın vurgulandığı, sırasıyla Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam dinlerinin prensiplerine göre “*homo economicus* varsayımındaki *doyumsuzluk*-“açgözlülük” aksiyomunun bir *tuzak* olduğu” söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Homo economicus, Doyumsuzluk, Dinsel İktisadi Düşünce.

Abstract

Conventional economics' thought of *the ultimate aim of the life* as “acquiring maximum economic profit” and the motivation as “eagerness for money and individual satisfaction”; is contrary to the Divine Religions' proclamation that the goal of the human in the universe is to *worship God*. For the humans who have come to earth for a specific purpose, every behavior and choice among “good” and “evil” will be taken into consideration, in their economic lives as well. According to the Conventional economics' mentality, the assumption of *homo economicus*' nonsatiation which means that “humans always prefer more over less even if they obtain the amount adequate for themselves (“*covetousness*”)”, is based on *individualism* and *materialistic hedonism* principles of the Pagan ideas of the Ancient age philosophy. One of the impacts of “*the strong always crush the weak*” principle of the world view that proposes to exterminate all the kinds of prejudice, most of all *religious* ones, that hinder the aim of reaching the happiness and to dominate the society by refusing any obstacle and to exploit the society in service of his/her own desires, is nonsatiation axiom of *homo economicus* assumption in economics. According to the enunciations of Judaism, Christianity and Islam, respectively, “someone who loves opulence will not be satisfied with any gain”; “love of money as the root of all evil”; “rational individual is who restrains himself and endeavors for the hereafter”; it can be said that the nonsatiation -“*covetousness*” axiom of the *homo economicus* assumption is a *trap*.

Key Words: Homo Economicus, Nonsatiation, Religious Economic Thought.

¹ Arş.Gör., Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikleri Anabilim Dalı, ipek.madi@marmara.edu.tr

1. GİRİŞ

“İnsan kura atar, Ama her kararı RAB verir.” (Kutsal Kitap) kaos manası taşıyan rastlantıya yanıt veren Kutsal Kitap’taki bu ayetten anlaşılacağı üzere, tüm olayların Rab’bi Allah’tır ve Allah’ın hiçbir şeyi rastlantıya ya da doğaya bırakmayacağı; her şeyi hesapladığı, insanları ve onların ihtiyaçlarını yaratıp, besinlerini de hesapladığı anlaşılabilir(Mackay, 2010:58). İslam’a göre, *kâinat tesadüf eseri değildir* ve bir amaç için yaratılmıştır. Dünya hayatı ve maddesel ilişkiler Ahiret için bir imtihan salonudur. Bu sebeple, geçici olan madde mananın emrindedir(Tabakoğlu, 2008: 46-47). Kur’ân-ı Kerîm’de, Kamer Sûresi 49. Ayette, “Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012) buyrulmuştur(Kantakji, 2009: 4-7).

“İnsan”ın iktisadi (ve diğer) boyuttaki vazifesinin anlaşılabilmesi, insanın kâinatta yer almasına bağlıdır. Semavi dinlere-Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam-göre insan, Allah tarafından belirli bir hedef için yaratılan kâinattaki imtihan salonunda, “iyi” ve “kötü” arasında yaptığı tercihlerinin karşılığını alacaktır. “İyi” ve “kötü” alternatiflerin arasında iktisadi olanlar da bulunur. İmtihan salonundaki tüm seçenekler için ve iktisadi seçenekler için de kanun ve kurallar belirtilmiştir. Dinlerin iktisadi sorunlara dair getirdiği düzenlemeleri incelemekle insanın “iyi” ya da “kötü” iktisadi tercihlerinin en uygun düzeyde gerçekleştirilme kısıtının yalnızca dünyevi sebepler olmadığı anlaşılabilir(Madi, 2014:2). Kâinat ve insan algısının, *çarpık bir dünya görüşü ile şekillenmesi* neticesinde ortaya anlamlı bir iktisadi teori çıkması olanaksızdır.

Geleneksel iktisadın dünya görüşünde *hayatın nihai gayesi* “servet elde etmek”; *başarı* ise “katı biçimde para kazanmak”tır. Hayatta amaç maksimum seviyede “iktisadi kazanç elde etmektir” ve motivasyonu da “para duygusu”dur(Kahf, 1988:39).

Semavi dinlere göre insanın kâinattaki hedefi *Yaratıcı’sına kulluktur*. Kulluğunu kabul eden insanın iktisadi davranışlarının itici gücü *para kazanma* veya *bireysel tatmin* değil, *Yaratıcısı’nın rızasını kazanmaktır*. Bir başka deyişle, Semavi dinlere göre insan, “iktisadi özgürlük ve maddesel tatmin amacıyla kulluğunu satmayacağı için”, dünyevi tercihlerinin hedefi *maksimum haz* değildir. Dolayısıyla Batı medeniyetinin zihniyet esasları olan *bireycilik* ve *hazcılık*, Semavi dinlerin *insan* görüşüne ters düşmektedir(Madi, 2014:3-4).

Yalnızca kendi nefsinin tatminini hedefleyen-bencil, yalnızca kendi aklına güvenerek hareket eden ve inançtan bağımsız davranış modellerini benimseyen-rasyonel, “*yeteri kadarını elde etse de her vakit daha fazlası daha iyidir*” anlayışıyla tercih yapan *tatminsiz* insan kabulü, Musevilik’te, Hıristiyanlık’ta ve İslam’da “tercihlerinde en önemli kıstası Ahiret inancı kabul eden; güçsüze, zayıfa yardım eden, kendi nefsinin tatminini “nihai hedef” yapmayan; yetecek miktara sahip olsa bile her zaman çoğu aza tercih etmek yerine Yaratıcı’nın rızasını kazandırabilecek olanları tercih etmek davranışını benimseyen insan kabulüne aykırıdır.

Çalışmada İktisat teorisinin temel varsayımlarından olan iktisadi insan-*homo economicus*’un *doyumsuzluk/“açgözlülük”* aksiyomunun Semavi dinler açısından yanlışlığının bir derece gösterilmesi amaçlanmıştır.

2. SEMAVİ DİNLERİN KÂİNAT GÖRÜŞÜNE GÖRE HOMO ECONOMICUS VARSAYIMININ KISACA DEĞERLENDİRMESİ

Semavi dinler, insan ilişkilerinde paylaşma, yardımlaşma ve özellikle yoksula ve zayıfa destek olma konusunda emirleri ve tavsiyeleri açıkça belirtmiştir. İnsanın yaşamdaki hedefi maksimum haz değildir. Geleneksel İktisadi zihniyetin *homo economicus’u*, maksimum zevk ve minimum zahmet esasına dayalı olarak maksimum fayda/kar ve minimum

zarar olmak üzere *maddesel tatmin* hedeflemektedir. İnsanın yalnızca kendi menfaatinin maksimizasyonu peşinde olması; “bireysel tatmin, yalnızca kendi aklına güvenme, en az zahmet ile maksimum hazcılık” gibi Paganist fikirlerle dolu Antik Çağ felsefesinden feyiz alan doyumsuz ve bencil *homo economicus* olması Semavi dinler açısından mümkün değildir(Madi, 2014:4).

Homo Economicus’un zeminini hazırlayan hazcılık ve bireycilik ilk olarak Antik Çağ Yunan ve Roma medeniyetlerinde gelişen Stoacılık ve Epikürcülük akımlarında ortaya atılmış esaslardır. İktisadi öğretilerde “*doğal yasalar*” kavramının ilk kez ortaya atıldığı Stoa akımına göre insan, devlete ya da Tanrı’ya bağlı olmamalı, sadece *kendi aklının gücüne* dayanarak, doğaya göre yaşmalıdır. Epikürcülüğün dayandığı Kyrene Okulu, insanın korkulardan, batıl inançlardan bilgi ile kurtulabileceğini, mutlu yaşamın minimum acı maksimum haz duymak ile eşdeğer olduğunu ve “insanın en şiddetli hazları duymaya çalışması” gerektiğini ileri sürmüştür(Selik, 1980:39-43). Stoa düşüncesinin Panteist fikre dayanan *doğal düzen* görüşü iktisadi liberalizmin feyiz aldığı *Doğal Kanun* felsefesinin çekirdeği olmuştur.

Doğal Kanun felsefesinin oluşumu, 17.-18. yüzyıllarda “insanın akılcı yaratık” olması varsayımı ve “insan aklına abartılı güven” ile kuvvet bulan dünya görüşü ile ilgilidir(Erim, 2007: 16-18). 17-18. yüzyıl Batı’sı, toplumun ve devletin teşekkülünde *doğal düzen* anlayışını “evrensel” nitelikte ele almıştır(Tabakoğlu, 2008:22). Doğal Kanun felsefesinin iktisat teorisine yansması neticesinde insan davranışları ile ilgili varsayımlar şekillenmiştir(Kazgan, 2004:55-56). 16.-18. yüzyıllarda “Hıristiyanlığa karşı aklın üstünlüğü” savunulmuş, *Rönesans* ve *Reform* hareketleri, yaşam tarzında değişikliklere neden olmuştur. Bununla birlikte, *toplumun doğa düzeni esasına* dayalı şekillenmesi ve *laisser-faire* anlayışının iktisadi yaşamda etkili olması ile, *homo economicus* algısı olgunlaşmıştır. Dolayısıyla liberal felsefenin etkisindeki, “maddeci, sürekli olarak bireyin isteklerini ve isteklerinin çeşitlerini artıran kapitalist sistemin” (İslam Ekonomisi Talim ve Tedkik Merkezi, 2010:1) gelişim aşamaları “Hıristiyanlıktan sapma süreci”dir ve Pozitif bilimler bu sapma sürecinin temelini oluşturan *homo economicus* algısının gelişiminde etkili olmuşlardır(Tabakoğlu, 2008:22-23).

Rönesans ile “Hıristiyan insana karşı *doğal insan*”ın ön plana çıkması, pagan yaşama bir yakınlık oluşturmuş, Ahiret düşüncesine kapalı olan bir yaşam tarzına yani maddi ihtiyaçlara ve doğaya yönelik bir dünya görüşüne yönelim oluşmuştur(Yalçın, 1976:130). Zihniyetteki köklü değişim *Reform* hareketine sebep olmuş; (Zeytinoğlu, 1981:24) Reform’un gelişmesinde Rönesans’ın entelektüel aktiviteleri etkili olmuştur. Reform ve Protestanlığın desteklediği bireycilik esası, ticaret sisteminde de etkili olmuştur(Erbaş, 2007: 70,73-74).

19. yüzyıldan itibaren hâkim sistem haline gelen kapitalizmin “evrensel bir realite” olarak algılanmasında Marksist yaklaşımlar da etkili olmuştur(Tabakoğlu, 2011: 93, 98, 100). Bu oluşumların neticesi “19. yüzyıl yeni iktisadı”dır(Tabakoğlu, 2005:3). Sosyal bilimler 20. yüzyıl sonlarına dek, *dini* “akılcı kabul etmedikleri bir çerçeve” dâhilinde değerlendirmiş; dinin tercihler üzerindeki etkisinin “rasyonel insan” varsayımına aykırı olduğu görüşü yaygınlaşmıştır(Demir, 2013: 65-66). İktisatçılar modellerinde genel olarak “kişiliksizliği, hiperrasyonelliği, bencilliği, doyumsuzluğu, inançsızlığı artan bireyler” varsaymışlardır. Aşırı matematikleştirilmiş dolayısıyla kişiliksizleştirilmiş insan kabulü, duygu, his, adetler ve maneviyattan arındırılmış davranış modellerinin “insan aklının her şeyi çözebileceği iddiasıyla ile kişiliksizleştirilmiş bir rasyonellik” varsayımından kaynaklanmıştır. *Homo economicus* varsayımı ve aksiyomları, dünyevi çıkarların maksimizasyonunu hedefleyen alternatifleri tercih etmenin fırsat maliyetini ve bu fırsat maliyetinin ehemmiyetini gizlemektedir(Madi, 2014:8-9). Bu gizleme, “*ihtiyacı karşılayan her şeyin faydalı*” olduğunu iddia edilmesi dolayısıyla “esrarkeş biri için afyon kullanmanın ihtiyacını tatmin edeceği için

faydalı” (İslam ve Ekonomi, 14) olması neticesinin çıkarılmasına neden olduğu gibi, “fayda ve maslahatların Yaratıcı’nın hikmetleri açısından ele alınmasına” (Madi, 2014:12) engel teşkil edici bir aldatmadır.

“Hz. Havva’nın elma tercihinin, fayda fonksiyonunda pozitif marjinal faydaya sahip olmasından kaynaklanmadığı, onu arzulasının tuzak ve aldatma olduğu” ifade edilmiştir(Yuengert, 2009:35). İnsanın sınanmasının, hem fayda hem zarar (*disutility*) içeren iki tüketim örüntüsünden kaynaklandığı; ilkinin Allah tarafından kurallarıyla belirlendiği ve içerdiği faydanın “lezzete ilave olarak Cennet’te daimi bir ikamet” olduğu; diğerinin “İblis (insana açıkça düşman) tarafından” öne sürülen ve “fayda gibi görünen” yeni bir tüketim türü keşfi olduğu dile getirilmiştir(Biraima, 1991:5). “Üç vadi dolusu altını iki vadi dolusu altına” tercih etmeye yönelecek kadar “insanda garip bir şey” gözlemlediğini ifade eden Gazâlî’ye göre, bunun iki sebebi vardır: Biri kolayca anlaşılabilir nitelikte, diğeri ise “ince, gizli ve güç anlaşılır” niteliktedir. İkincinin kaynağı insanın ruhundaki gizli bir özelliktir(Orman, 2007: 127-128).

Homo economicus varsayımı için genel olarak aksiyomlar şunlardır: *tam bilgiye sahip olma, seçici olma, doyumsuz olma (tatminsizlik/açgözlülük), tercihlerinde tutarlı olma, bencil olma ve rasyonellik/akılcılık*. Gelecek hakkında “belli bir yanılı payı ile tahmin” yapabilme kabiliyetine sahip *homo economicus*’u piyasada aldatmanın imkân dâhilinde olmaması varsayımı ile *tam bilgiye sahip* olduğu kabul edilir (Özkazanç vd. 2003:21). İhtiyaç duyduğu her bilgiye ulaşma kabiliyetine sahip *homo economicus* seçenekleri değerlendirdiği (Reny ve Jehle, 2000:6) ve mümkün olan en iyiyi seçtiği için *seçicidir*(Gökdere vd. 1996:12). Akılcı davranan *homo economicus* kendisine yeterli gelecek miktarı elde edebilmiş olsa bile her vakit çoğu aza tercih ettiği için *doyumsuzdur (tatminsiz yani “açgözlü”)*(Özkazanç vd. 2003:21-22). *Geçişkenlik* ya da *tercihlerde tutarlılık* aksiyomuna göre *homo economicus*’un tercihleri birbiriyle çelişmez; seçenekler arasında ikili karşılaştırmaları birbiriyle tutarlı biçimde bağlantılıdır(Reny ve Jehle, 2000:6). Tam bilgiye sahip *homo economicus*, her şeyi hatırlayan hafızası ve doğru, noksansız kestirimleri ve tercihlerinde tamamıyla irade sahibi olması neticesinde “kendine faydalı olanı/kendine çıkar sağlayanı tercih etme davranışı” nı ilke edinmesi sebebiyle *rasyoneldir*(Demir, 2013: 63-64). “Yalnızca kendi çıkarının maksimizasyonunu hedefleyen” *homo economicus bencil*dir(Gökdere vd. 1996:15-16).

İnsanın çoğunlukla tercihlerinde eksik bilgi ile hareket ettiği, hafızasının seçici olduğu ve unutkan olduğu, hata yaptığı, tamamıyla irade sahibi olmadığı, birbiriyle çatışan ve tutarsız tercihler yaptığı, kararlarında hislerinin sıkça yönlendirici olduğu, özellikle bazı duyguların yönlendirimi neticesinde “kendine çıkar sağlayanın tersini tercih ettiği” bilinen bir *hakikattir*(Demir, 2013: 63-65, 90-91, 102, 104, 105).

3. SEMAVİ DİNLER PERSPEKTİFİYLE “MADDE ELDE ETME”NİN DEĞERLENDİRMESİ

Her iktisadi doktrin, farklı düşünceden kaynaklanmış gibi gözükse de hepsi aynı zihniyetten feyiz almıştır. “ ‘Servet kazanmış olanlar’ ile ‘yalnızca emeği olanlar’ arasındaki çatışmanın görülebilmesi için insanın isminin Karl Marx olması gerekli değildir” (Atılğan, 1996:14). Kapitalist ve sosyalist sistemlerin insana gereken değeri vermedikleri; insan kardeşliğine, adalete önem vermedikleri bilinir bir meseledir. “Güçlü olan zayıfı ezer ve hayatta kalır”, “maksimum doyum”, “sınıf kavgası”, “hayatın maddesel koşulları” gibi hususlara abartılı vurgular yapmaktan öteye gidemeyen bu sistemlerin, *bireyi toplumun yararına* hizmet ettirecek düşünce yapılarının olmadığı açıktır(Chapra, 1992:200). Kâinatın kendi kendine ya da tesadüf sonucu var olması zihniyetinin hâkim olduğu bu sistemlerde, kendinden başka hiç kimseye hesap verme sorumluluğu olmayan “yalnızca zevklerinin

tatminine göre yaşayan bireylere mahsus bir özgürlük” anlayışı vardır(Islam and Economic Development, 3-4).

Semavi dinler açısından insanın hayattaki amacı maksimum haz elde etmek değildir. İktisadi davranış ve tercihlerde Ahirette görülecek karşılığın unutulmaması gerekir. Semavi dinlere göre insanın rasyonelliği, iktisadi tercihlerindeki aldatıcı ve geçici dünyevi çıkarlar ile tercihlerinin Ahiret’teki karşılığı arasındaki fırsat maliyetlerinin karşılaştırılmasını içerir.

Museviliğe göre, *hayatın amacı* “Tanrı’nın buyruklarına uymak” olduğu için, mülkler Tanrı’nın isteğini yerine getirmek için sahip olunur ve bu hedef için araç kabul edilir. “Dünyevi mülkü elde etme”nin amaç haline gelmesi “budalalık”tır(Sombart, 2005: 169,198). Hıristiyanlığa göre, *insanların yaratılış amacı* “mülkiyet transfer etmek değildir”; yaratılış bir bağ ile olan armağandır. Materyal malların kullanımı, sadece Allah yolunda ve cemaat yaşamı içinde değerlendirildiğinde yararlıdır; madde elde etmek ihtiyaçları karşılamak içindir ve Allah’a şükür sebeplerinden biridir. Materyal malların “mutlak hedef” haline gelmesi bir saplantıdır(Yuengert, 2009: 32-36). Materyalist sistemlerin maddeyi “topluma hükmeden yegâne faktör” olarak görmesinin aksine, İslam iktisadına göre “madde hükmedilen bir unsurdur ve yönetilir”. İnsanı “kâmil bir varlık” derecesine yükselten İslam’da, yaşamın ihtiraslarına bağlı olma ve ihtiraslarının uşağı olma reddedilir(Cemal, 1971:16). *Samimi Müslümanların hedefi* “Allah’a hizmet”tir ve “materyal mal sahibi olmak” amaç değil araçtır(Wilson, 2008: 180).

4. *HOMO ECONOMICUS*’UN “AÇGÖZLÜLÜĞÜ”NÜN SEMAVİ DİNLER PERSPEKTİFİYLE DEĞERLENDİRMESİ

Tatminsiz, (“açgözlü”) homo economicus varsayımı, iktisadi akılcı insanın belirli bir sepet dâhilinde kendisine yeterli olacak kadarını elde etmiş olmasına rağmen “her vakit çoğu aza tercih edeceği” prensibine dayanır(Özkazanç vd. 2003: 21-22).

Geleneksel iktisadın dayandığı zihniyet yapısının “ifade edilmeyen ya da gizlenmiş zincir halinde birbirini gerektiren aksiyomları” için: “*Dünya hayatı bir mücadele olması; ölümden sonrasının önemsiz olmasından dolayı ölümden öncesinde elde edilenin önemli olması; böylelikle en çok tatmini almak için her yolun meşru sayılması; iktisadi hedefin bireysel tatmin kazanma amacıyla madde elde ediniminden ibaret olması; her bireyin “Ene”sinden başkasına hesap vermeyen homo economicus olması*” maddeleri sıralanabilir(Madi, 2014:127-128).

Neticede, sadece kendi doyumunu düşünen, “açgözlü” homo economicus için, hayat mücadelesinde maksimum hazzı elde etmek için her yol mubahtır. “Başarı katı biçimde para kazanmak” (Kahf, 1988:39) ve “hedefe giden her yol mübah” ise, “katı biçimde para kazandıran her yol mubahtır, zayıfı, yoksulu, yetimi ezme olsa bile”...

İktisadi kazanç elde etmenin motivasyonu olan “para sevgisi”, maddesel haz isteği ve her şeye sahip olma arzusundan kaynaklanır. Böyle bir arzu ise açgözlülüğün ileri gelir. Semavi dinlerde ise, insanın tokgözlü olması; yoksula yardım etmesi, “insan kardeşi aç ya da muhtaç iken ona ilgisiz kalmaması” öğütlenmektedir. Bu nedenle “para sevgisi” ile “Allah sevgisi” arasındaki duruma dikkat etmelidir...

Üç Semavi dinin, servet sahibinin yoksula ve muhtaç olana karşı sorumluluğu konusunda uyarıları vardır. Musevilikte yoksula yardım sosyal mecburiyet olarak görülmekte; Hıristiyanlıkta zenginin fakire yardım etmesini istenmekte; İslam’da fakirin zenginin serveti üzerinde “hakkı” olduğu belirtilmektedir(Naqvi, 1991:69, 71-72).

Kutsal Kitap’ta, Yasa’nın Tekrarı, 15’te “Tanrınız RAB’bin size vereceği ülkenin herhangi bir kentinde yaşayan kardeşlerinizden biri yoksulsa, yüreğinizi katılaştırmayın,

yoksul kardeşinize eli sıkı davranmayın. Tersine, eliniz açık olsun; gereksinimlerini karşılayacak kadar ona ödünç verin.”; Süleyman’ın Özdeyişleri, 11:25’te, “Cömert olan bolluğa erecek, Başkasına su verene su verilecek”, 22:9’da “Cömert olan kutsanır, Çünkü yemeğini yoksullarla paylaşır.”, 22:16’da, “Servetini büyütmek için yoksulu ezenle Zengine armağan verenin sonu yoksulluktur.” buyurulmuştur. Yasa’nın Tekrarı 15’te “ ‘Yedinci yıl, borçları bağışlama yılı yakındır’ diyerek yüreğinizde kötü düşünce barındırmaktan sakının. Öyle ki, yoksul kardeşinize karşı eli sıkı davranıp ona yardım etmekten kaçınmayasınız. Yoksul kardeşiniz sizden RAB’be yakınabilir, siz de günah işlemiş olursunuz.”, “Ülkede her zaman yoksullar olacak. Bunun için, ülkenizde yaşayan kardeşlerinize, yoksullara, gereksinimi olanlara eli açık davranmanızı buyuruyorum.”; Yasa’nın Tekrarı 24’te “ ‘Ücretle çalışan, gereksinimi olan, yoksul bir soydaşınızı ya da kentlerinizin birinde yaşayan bir yabancıyı sömürmeyeceksiniz.”; Süleyman’ın Özdeyişleri 23’te, “Zengin olmak için didinip durma, Çıkar bunu aklından.”, 28’de “Dürüst bir yoksul olmak, Yolsuzlukla zengin olmaktan yeğdir.”, “Güvenilir kişi bolluğa erer, Zengin olmaya can atansa beladan kurtulamaz.”, “Yoksula verenin eksigi olmaz, Yoksulu görmezden gelense bir sürü lanete uğrar.”; Süleyman’ın Özdeyişleri 29’de, “Doğru kişi yoksulların hakkını verir, Kötü kişi hak hukuk nedir bilmez.”, Hezekiel 16’da, “Düşküne, yoksula yardım elini uzatmadılar.”; Mezmurlar 41’de, “Ne mutlu yoksulu düşünene! RAB kurtarır onu kötü günde.”, Yeşaya 5:8’de, “Evlerine ev, tarlalarına tarla katanların vay haline! Oturacak yer kalmadı, Ülkede bir tek siz oturuyorsunuz.”; Mezmurlar 82’de, “Zayıfın, öksüzün davasını savunun, Mazlumun, yoksulun hakkını arayın.”; Süleyman’ın Özdeyişleri 14’te “Huzurlu yürek bedeninin yaşam kaynağıdır, Hırs ise insanı için için yer bitirir.” buyurulmuştur. Zebur’da Eyüp 20, Sofar’da 20 “Hırsı yüzünden rahat nedir bilmedi, Serveti onu kurtaramayacak.”; Vaiz 5’te, “Parayı seven paraya doymaz, Zenginliği seven kazancıyla yetinmez. Bu da boştur. Mal çoğaldıkça yiyeni de çoğalır. Sahibine ne yararı var, seyretmekten başka? Az yesin, çok yesin işçi rahat uyur, Ama zenginin malı zengini uyutmaz.” buyurulmuştur.

Ayetlerden anlaşılabilir ki;

1. “yoksulu görmezden gelen bir sürü lanete uğrayabilir”,
2. “yoksula yardım edilmelidir”; “yoksulun hakkını vermelidir”
3. “dürüst olarak yaşanan fakirlik, yolsuzlukla elde edinilen zenginliğe tercih edilmelidir”;
4. “sömürü kabul edilir bir şey değildir”,
5. “zengin olmak için çaba sarf etmeyi akıldan çıkarmak öğütlenmiştir”;
6. “kötü bir duygu olan *hırsın* “daha fazlasına sahip olma arzusunun egoizm eşliğindeki bir ihtiras hali olabilmesi nedeniyle “daha fazlasına sahip olma” arzusu “daha çok rahat etme” hedefinden kaynaklanmasına karşılık ayette “hırsın rahatı kaçırabileceğine dair uyarı” vardır.
7. “Daha fazla para kazanmayı sevmenin açgözlülüğe neden olduğu” anlaşılabilir. Zenginliği sevenin elde ettiği ile yetinmeyeceği, kazancıyla “doymayacağı” ifade edilmiş ve “Bu da boştur” ifadesi ile vurgulanmıştır.
8. “Ama zenginin malı zengini uyutmaz.” (Kutsal Kitap) ayetinden “uyumanın dinlenme/rahatlama amacıyla yapılan bir eylem ve uyumamanın rahatsızlık verici olmasından ötürü, çok mal sahibi olmanın rahatı kaçırabileceği” anlaşılabilir.

Böylelikle Geleneksel İktisat teorisindeki *homo economicus* varsayımında “doyumsuz-açgözlü olma” ya da “çoğu aza tercih etme” kabulünün Kitab-ı Mukaddes’teki öğretiler ile

paralel olmadığı açıkça görülmektedir. Musevilik açısından *homo economicus*'un “kendinden başkasını görmezden gelip, kendi çıkarının maksimizasyonunu hedeflemesi” ve “her vakit çoğu aza tercih ederek *açgözlü* olması” aykırı davranış ilkeleridir.

Batıda, asırlarca eğitimin neredeyse sadece Ortaçağ Katolik Kilisesi otoritesi tarafından yürütülmesi bilimsel gelişmede gecikme yaşanmasının nedeni olarak görülmüştür. Ancak 18. yüzyılın sonlarına kadar Protestan bölgelerde de durum farklı olmamıştır(Moore, 1923:4). Reform hareketi ve Protestanlık neticesinde *bireycilik* esası yerleşmiş ve ticaret sistemini etkisi altına almıştır. Devlet tarafından faiz ve fiyat düzenlemelerinin yapılması, dünyevi başarının ölümden sonra da fayda getireceği iddia edilmiştir(Erbaş, 2007:72-74). Protestanlıktan evvel Hıristiyanlıkta “bu dünya işlerine kendini adama” söz konusu değildir; “seküler *homo economicus* algısı”nın hız kazanması Protestan girişimci ile ilgilidir(Özdemir, 2007:154-159).

Kutsal Kitap'ta, Yeni Antlaşma'da (İncil'de), *homo economicus*'un *doyumsuzluk* aksiyomunun Hıristiyan Öğretisinin iktisadi esaslarına aykırı olduğunu gösteren çokça ayet vardır. Luka 12:15'te, “Sonra onlara, “Dikkatli olun!” dedi. “Her türlü açgözlülüğten sakının. Çünkü insanın yaşamı, malının çokluğuna bağlı değildir.”; Matta 6:20'de “Bunun yerine kendinize gökte hazineler biriktirin. Orada ne güve ne pas onları yiyip bitirir, ne de hırsızlar girip çalar.” buyrulmuştur. Luka 11'de, “ “En iyisi, içte bulunanlardan yoksullara verin. Her şeyin size temiz kılınacağını göreceksiniz. Ama vay sizlere, Ferisiler! Çünkü nanenin, sedef otunun, her tür sebzenin ondalığını verirsiniz; öte yandan Tanrı adaletini, sevgisini önemsemezsiniz. Bunları yapmanız, ama ötekileri de önemsemeniz gerekirdi.” (İncil, New Testament); Matta 6'da, “Birine yardım elini uzatırken, sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin. Yardımını gizlice yap.” (İncil, New Testament); Habercilerin İşleri 4'te, “İman eden topluluğun yüreği, canı birdi. İçlerinden hiçbiri sahip olduğu şeylere kendi malı gözüyle bakmıyordu. Tersine, her şeyi ortaklaşa kullanıyorlardı.” (İncil, New Testament); Efesliler 5:3'de “Aranızda fuhuş, ahlaksızlık ya da açgözlülük anılmasın bile. Kutsallara yaraşmaz bu” (Kutsal Kitap); Efesliler 4:19'da “Bütün duyarlılıklarını yitirip açgözlülükle her türlü pisliği yapmak üzere kendilerini sefahate verdiler.” (Kutsal Kitap); Pavlus'tan Timoteos'a 1. Mektup, 1. Timoteos, 6: Para Sevgisi'nde, “Kuşkusuz, elindekiyle yetinen için Tanrı yolu çok büyük kazançtır. Çünkü dünyaya hiçbir şey getirmedik, ne de herhangi bir şey götürebiliriz. Ama yiyeceğimiz, giyeceğimiz varsa, bunlarla yetinelim. Zengin olmaya özenenler ise denenmeye düşer, bir sürü akılsız, yararsız tutkunun tuzağına yakalanırlar. Bunlar insanları yıkıma ve mahva götürür. Çünkü tüm kötülüklerin kökü para sevgisidir. Kimileri zenginliğe imrenip imandan saptılar ve pek çok üzüntüyle kendilerini içler acısı bir duruma düşürdüler.” (Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar)); Luka 6:24'te “Ama vay halinize, ey zenginler, Çünkü tesellinizi almış bulunuyorsunuz!” (Kutsal Kitap); Luka 12'de Akılsız Zengine İlişkin Simgesel Öykü'de, “Ama Tanrı ona, ‘Ey akılsız adam, canın bu gece senden isteniyor’ dedi, ‘Biriktirdiklerin kimin olacak?’ “Kendi yararına mal biriktiren ama Tanrı önünde zengin olmayan insanın durumu budur.” (İncil, New Testament); Markos 7, “İnsanı Kirleten Şeyler”-21-23'te, “Çünkü içerden, insan yüreğinden kötü tasarılar çıkar: Fuhuş, hırsızlık, adam öldürme, zina, açgözlülük, kurnazlık, düzenbazlık, soysuzluk, kıskançlık, sövüp sayma, kendini beğenme, akılsızlık. Bu kötülüklerin tümü içerden çıkar ve insanı kirletir.” (İncil, New Testament); Markos 10, Sonsuz Yaşam Arayan Varlıklı Genç, 23-27'de, “İsa çevreye bakıp öğrencilerine şöyle dedi: “Parası bol kişilerin Tanrı hükümrانlığına girmeleri ne denli güçtür!” O'nun bu sözleri öğrencileri şaşırttı. Ama İsa yine, “Çocuklar!” dedi, “Ne güç iştir Tanrı hükümrانlığına girmek! Devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin kişinin Tanrı hükümrانlığına girmesinden daha kolaydır.”, “Öğrenciler büsbütün şaşırdılar. Birbirlerine, “Öyleyse kim kurtulabilir?” diye sordular. İsa onların gözlerinin içine bakarak, “İnsanlar önünde bu olanaksızdır” dedi, “Ama Tanrı önünde değil. Çünkü Tanrı önünde her

şey olanaklıdır.” (İncil, New Testament); Markos 9, En Üstün Olan Kimdir? Bölümü’nde, “İsa oturunca On İnkiler’i çağırıp “En üstün olmak isteyen, hepinizin arasında sonuncu ve hepinizin hizmet görücüsü olsun” dedi.” (İncil, New Testament); Matta 5’te, “Eğer biri seninle yargıca gidip gömleğini almak isterse, ona üst giysini de ver. Ve kim sana bir kilometrelik yolu zorla yürütmek isterse, onunla iki kilometre yürü. Senden dilekte bulunanlara ver ve ödünç isteyenleri geri çevirme.” (İncil, New Testament); Petros’un II. Mektubu, 2: 14’te “Gözleri zinayla ve ardı arkası kesilmeyen günahla doludur. Kararsız canları kandıranlardır bunlar. Yüreklərini açgözlülüğe eğitmiş lanet çocuklarıdır.” (İncil, New Testament) buyrulmuştur.

Luka 12:21’de buyrulduğu üzere, “Kendi yararına mal biriktiren ama Tanrı önünde zengin olmayan insanın durumu budur.” (İncil, New Testament) ayetinde “Tanrı önünde zengin olmak” hususunun önemi vurgulanmıştır. Ayrıca Luka 10:25-27’de, “Yasa yorumcularından biri ayağa kalktı, İsa’yı deneyerek, “Öğretmen” dedi, “Sonsuz yaşamı miras almak için ne yapmalıyım?” İsa, “Ruhsal yasada ne yazılmıştır?” diye sordu, “Sen nasıl yorumluyorsun?” O da şöyle yanıtladı: “ ‘Tanrın Rab’bi tüm yüreğinle, tüm canınla, tüm gücünle ve tüm anlayışınla seveceksin. İnsan kardeşini de kendin gibi seveceksin.’ ” (İncil, New Testament) buyrulmuştur(Cox, 2013:4).

Ayetlerden anlaşılabilir ki;

1. Net biçimde “her türlü açgözlülüğten sakınma” emredilmiştir.
2. “Yaşam mal çokluğuna bağlı olmadığı” için yaşamın hedefi de malı çoğaltmak yani her zaman çoğu aza tercih etmek olamaz.
3. Dünyevi zenginlik yerine Ahiret’te kazanılacak zenginlik öğütlenmiş ve böyle bir zenginliğin kalıcılığına, dünyevi malın çokluğunun ise geçiciliğine işaret edilmiştir.
4. Yoksula yardım etmeli ancak Tanrı sevgisi ve adaleti dikkate alınarak hareket edilmelidir.
5. Muhtaç olana yardım etmeli ancak bunu gizli yapmalı, yani şov yapmamalıdır.
6. “Tüm duyarlılığını yitirme, açgözlülük ile her tür pisliğin yapılması, kendini sefahate verme” tek bir ifade içerisinde kullanılmıştır.
7. “Elindekiyle yetinme” vurgulanmıştır. “Zengin olanın” denenmesi ve birçok tutkunun tuzağa maruz kalması ifade edilmiştir. Zenginliğin riskli olmasına işaret edilmiştir.
8. Dünyada mal çokluğunun “teselliyi almış bulunmak” ile ifade edilmesi, “henüz teselliyi almış bulunmamanın fakir olmak ile eşdeğer olabileceği” çıkarımını getirebilir.
9. Zengin olan birinin Cennet’e girmesinin fakir olan birine göre “daha düşük ihtimal” olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Allah için “ihtimal” diye bir şeyin olmadığı, bir şeyin “olmasının” O’nun istemesine bağlı olduğu da vurgulanmıştır.
10. “İman eden topluluktaki hiç kimsenin sahip olduğu şeylere kendi malı gözüyle bakmaması” ile ilgili ayetten bireyciliğin tersine paylaşım, yardımlaşma, dolayısıyla “kendisine yetse bile her vakit çoğu aza tercih etmeme, yalnızca kendini önemsememe”nin vurgulandığı görülebilir.
11. “Kötülüklerin kökünün para sevgisi” olduğu belirtilmiştir. Para sevgisinin iktisadi kazanç elde etmenin motivasyonu olduğu ve “hep daha fazla”yı elde

etme arzusundan kaynaklandığı belirtilmişti. Ayrıca “para sevgisi ile Allah sevgisi arasındaki duruma” dikkat çekilmişti. Para sevgisinin açgözlülüğünden kaynaklanması ve tüm kötülüklerin kökü olmasının açıkça belirtilmesi üzere Hıristiyanlıkta açgözlülüğün “kötülüklerin kökü” olarak görüldüğü neticesi çıkarılabilir.

12. “Açgözlülüğün bir kötülük olduğu ve insanı kirlettiği” belirtilmiştir. Dolayısıyla “insan kendisine yetecek miktarı elde etse bile her vakit çoğu aza tercih eder” aksiyomunun Hıristiyan öğretisine aykırı olduğu söylenebilir.
13. “Eğer biri seninle yargıca gidip gömleğini almak isterse, ona üst giysini de ver.” ayetinden “istenilen bir miktardan daha fazlasını verme”nin vurgulandığı görülebilir. Açıktır ki, “her zaman çoğu aza tercih etme/açgözlülük” aksiyomunun aksini ifade etmektedir.
14. “En üstün olmak isteyen, hepinizin arasında sonuncu ve hepinizin hizmet görücüsü olsun” dedi.” ayetinden, “bir topluluğun içinde sonuncu ve topluluğun hizmet görücüsü” olma durumunun “her zaman çoğu aza tercih etme”, “dünyevi hedefler peşinde olma, “maksimum haz, minimum zahmet” hedefleme gibi davranışları ifade etmediği anlaşılır bir neticedir (Madi, 2014:196).
15. “İnsan kardeşini kendi gibi sevmek”, “kendisi için arzu ettiğini kardeşi için de istemeyi” gerektirdiği neticesinde “çoğu aza tercih ederek kendi nefsinin tatmini yerine insan kardeşinin ihtiyacını tercih etmek” durumunun yani “açgözlülüğe aykırı” bir durumun ifade edildiği görülebilir (Madi, 2014:198).
16. “Yüreklarını açgözlülüğe eğitmiş lanet çocuklarıdır” ayetinin manası son derece açıktır.

Homo economicus’un “açgözlülük/doyumsuzluk” aksiyomunun aykırılığını net biçimde gösteren Kutsal Kitap’ta, İncil’deki (Luka 4:5-8), “Sonra İblis İsa’yı yükseklerle çıkararak bir anda O’na dünyanın bütün ülkelerini gösterdi. O’na, “Bütün bunların yönetimini ve zenginliğini sana vereceğim” dedi. “Bunlar bana teslim edildi, ben de dilediğim kişiye veririm. Bana taparsan, hepsi senin olacak.” İsa ona şu karşılığı verdi: “Tanrın Rab’be tapacak, yalnız O’na kulluk edeceksin” diye yazılmıştır.” ayetlerinden anlaşılacağı üzere, “zenginlik için kulluk satılmaz”. “Dünyanın bütün ülkelerinin zenginliğine ve yönetimine erişme yerine yalnızca Allah’a kulluk etmeyi tercih etme” durumunun üstünlüğünü gösteren ayetler, ayrıca açgözlülüğün sebep olduğu “her durumda çoğu aza tercih etme” prensibinin tehlikesine işaret eden ciddi bir uyarı niteliğindedir.

Müslüman olmayı kabul etmiş bir insanın, Allah’a inanması ve O’nun takdirine boyun eğmesi, Peygamberlerine, Meleklerine, Kitaplarına, kaza ve kadere inanması gerekmektedir(Kantakji, 2009:3) Zariyat Sûresi 56. Ayette şöyle buyrulmuştur: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012). İktisadi aktiviteler insanın yaratılış manasına engel olmamalıdır; amaç maddi eğilimlerin tatmini değil bu eğilimlere esir olunmasını önlemek olmalıdır(Tabakoğlu, 2008:47). “Âhiretin uzunluğunu, ömrünün kısalığını düşünen kimse, âhireti verip dünyayı satın almanın, rüyadaki bir gümüşü, uyanıklıktaki altından çok sevmesi gibidir.” (İmam-ı Gazalî, 1969: 772); Gazalî, “dünyevi mal elde etme için Ahiret’i tehlikeye atmama” hususuna iktisadi biçimde dile getirilen ifade ile dikkat çekmiştir.

Gazali'ye göre "kendiliğinden değerli olmayan iktisat" için hedef, nihayetsiz saadete erişebilmek için araç olmaktır. İktisadi yaşamın dini yaşama risk oluşturmasını engellemek gereklidir(Orman, 2001:366-368). Âli İmran Suresi 186. Ayette şöyle buyrulmuştur: "Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir." Enfal Sûresi'nde "Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükafat vardır." buyrulmuştur(Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).

Gazali, *Kimyâ-yı Saâdet* eserinde "Doğrusu, sabreden fakîr, şükreden zenginden üstündür. Bütün bu hadîs-i şerîfler bunu gösteriyor. Fakat işin içyüzünü öğrenmek istersen, şöyle bilmelisin ki, Allahü teâlânın zikrine ve muhabbetine engel teşkil eden her şey aşağı ve kötüdür. Bazı kimseye fakirlik, bazısına da zenginlik engel olur. Burada en güzel yol, kendine yetecek kadar malı bulunmak, bulunmaktan iyi olan yoldur. Çünkü bu kadarı dünyadan sayılmaz. Âhîret azığıdır. Bunun için Resûllullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: "Yâ Rabbî! Muhammed'in Âli'nin rızkını kendine yetecek kadar eyle." Bundan fazlasının ise bulunmaması daha iyidir, ama hırs ve kanaat hâli ikisinde de aynı olmak şartıyla." ifadelerine yer vermiştir(İmam-ı Gazalî, 1969: 643). Ayrıca şu ifadeler de yer vermiştir: "Çünkü, asıl maksad, kalbin rahat, üzüntüsüz, Allahü teâlâyı düşünmesidir. Bazılarını mal meşgul eder. Malının hesabını yapmaktan, rahat ibadet edemez. Malı olmayınca düşüncesi, sıkıntısı kalmaz. Böyle kimselerin malı olmaması daha hayırlıdır. Bazıları da, geçinecek kadar malı olunca, rahat eder. Bunların geçinecek kadar gelir edinmesi daha iyidir. Fakat geçinecek kadar mal ile rahat etmeyip, daha çoğu peşinde koşan kalbler, Müslümanlığa bağlı kalblerden değildir. Bunları hesaba katmıyoruz." (İmam-ı Gazalî, 1969: 727). Gazâlî'ye göre "mal tutmak ya da tutmamak" konusunda yapılacak tercihin, "gönlün Allah ile meşgul olabilecek bir durumda tutulması" esasına aykırı düşmemesi gerektiği için, hangi alternatif bu esasa daha iyi hizmet edecekse o tercih edilir. Servetin "iyi ya da kötü" olarak nitelendirilebilmesi "zamana, mekâna ve şahıslara" bağlıdır.) Malın insanı en önemli gayesinden saptırmaması için "malın, varlığı ya da yokluğundan sevinecek ya da üzülecek bir hal ortaya çıkarmaması" esasını ifade etmiştir(Orman, 2007:82-83).

Açıkça görülebilir ki, *homo economicus*'un "açgözlülüğü"nü ya da "kendisine yeterli olan miktarı elde etmiş olsa bile her vakit çoğu aza tercih etmesi" anlayışı İslam iktisadı açısından kabul edilebilir bir varsayım değildir.

Kahf, İslam kültürüne dayalı tüketici tutumları hakkında kısaca şu esasları ifade etmiştir: İslam'da *başarı* "Allah rızasını elde edebilmek" olduğu için, tüketici davranışının hedefi servet biriktirmek olamaz. İhtiyaçların karşılanması için kullanılması gereken mallar, yığılmamalıdır. Maksimizasyon problemini, "tüketiminden elde edilen doyum" ve "Allah için harcama yapma koşulu ile Ahiret'te zenginleşme" olarak ele almış; tüketicinin tercihinin ilk neticesini bu dünyada, ikincisi neticesini Ahiret'te elde edeceğini ve kazancının "iki neticenin şimdiki değerinin toplamı" biçiminde ifade edilebileceğini söylemiştir.(Kahf, 1988: 40-43).

İslam Peygamberi, Ebû Saîd Sa'd ibn Sinân el Hudrî'den rivayet edildiği üzere şöyle buyurmuştur: "Yanımda mal olsaydı sizden esirgemezdim, kim istemekten çekinir iffetli davranırsa Allah onun iffetini artırır, kim tokgözlü olmak isterse Allah onu başkalarına muhtaç olmaktan kurtarır, kim sabretmeye gayret ederse Allah ona sabır verir, hiçbir kimseye sabırdan daha geniş ve hayırlı birşey verilmemiştir." (Buhârî, Zekat 50; Müslim, Zekat 126) Ayrıca, İslam Peygamberi, Ebu Hüreyre'den rivayet edildiği üzere, "Veren el alan elden daha üstün ve hayırlıdır. İnfak ederken geçimini üstlendiğin kimselerden başla. Sadakanın hayırlısı ihtiyaç fazlası maldan verilir veya fakiri bolluğa kavuşturacak olandır. Kim istemekten

sakinirsa Allah onu kimseye muhtaç etmez. Kim de tok gözlü olup kanaat ederse Allah onu başkasına muhtaç etmeyerek zengin kılar.”buyurmuştur(Buhari, Zekat 18, Müslim, Zekat 94) (En-Nevevî, 2011: 23-24,142). “Açgözlü homo economicus” varsayımına “net bir yanıt”tır. Açgözlü olmamanın insanın muhtaç olmaktan korunabilmesine bir vesile olacağı belirtilmiştir.

Doyumsuzluk ile ilgili olarak, Gazali'nin insan ruhundaki eğilimleri açıklamasına dikkat etmek gerekir: Gazâlî, mal yığma, hazineler sahibi olma ve bunları çoğaltmayı sevme ile ilgili olarak insanda, “üç vadi dolusu altını iki vadi dolusu altına” tercih ettirecek “garip bir şey” olduğunu ifade etmiştir. Bunun sebeplerinden biri kolayca anlaşılabilir nitelikte diğeri ise “ince, gizli ve anlaşılması zor”dur. İkincisinin insan ruhunda gizli bir nitelikten kaynak bulunduğunu dile getirmiştir. Gazâlî, insanın, ihtiyaçların karşılanmasının dışında “gelecek korkusu” ile ekonomik aktivitede bulunulduğunu; korkan insanın (kötümser olması sebebi ile) ihtiyaçlarını karşılamış olsa bile uzun hesaplarda bulunacağını; dünya sevgisinden ileri gelen uzun ömürlü olma ve karşılaşacağı afet durumlarının ihtimallerini düşünerek ihtiyacının dışında fazla mal elde etme eyleminde bulunacağını anlatmış; ayrıca “belirli hiçbir mal miktarının böylesi bir korkuyu dindiremeyeceğini”; bu tip insanların ancak “dünyadaki herşeye sahip oldukları noktada” durabileceklerini açıklamıştır. “En kuvvetlisi” olarak ifade ettiği ikinci motivasyonun izahı için Gazâlî, insan ruhunun dört temel eğilimi olduğunu ifade ederek açıklama yapmıştır: *Behimiyyet* (hayvanilik), *sebaiyyet* (yırtıcılık), *şeytaniyyet ve rububîyyet* olan eğilimlerin sırasıyla manaları, “yeme-içme-cinsiyet”, “eziyet-vurma-öldürme”, “entrikacılık, kurnazlık, hilekarlık, aldatma”, “kibir, gurur, zorbalık, yücelme arzusu”dur. Ancak dördüncü olanı insan ruhunun *rububiyyeti*-“kemalde eşsiz ve varlıkta tek ve rakipsiz olmak”-sevmesini ifade etmektedir. “Bir tek Allah’a mahsus” olan “tek varlık olma” ya ulaşma arzusunu engelleyemediği için kendi zatını ve mükemmelliğe ulaşmayı sevmesi nedeniyle, yokluğunu veya kemal sıfatlarının azalmasını istemez. Dolayısıyla bu imkâna sahip olamayacağı için, kemale ulaşma eğilimini tatmin etmek için bütün diğer varlıklara egemen olmayı arzu etmektedir(Orman, 2007:127-129).

Homo economicus'un *doyumsuzluk* ya da “açgözlülük” aksiyomu “kendinden başkasını önemsemeyen her zaman kendi çıkarının maksimizasyonunu hedeflemesi”ni gerektirir. “Çoğu aza tercih etmektedir” ve bunu “her vakit” yapmaktadır. Tercihinde kıstas “daha fazlasını elde etmek” olduğu için kendinden başkasının ve toplumun zarar görmesi önemli değildir(Madi, 2014:259). Hatta İktisat Teorisinde her bireyin homo economicus olması ile (her bireyin yalnızca kendi çıkarını maksimize etmesi ile) toplumun menfaatinin ve refahının, dolayısıyla saadetinin en üst düzeye ulaşacağı varsayılır (Kazgan, 2004:56).

Ekonomik aktiviteleri, “açgözlü” homo economicus'ların doyumsuz maddi eğilimlerini tatmin etmek için gerçekleştirmesi sonucunda toplumun teşekkülü, iktisadi özgürlük iddia ettikleri halde bu eğilimlerin esiri olmuş ve kendilerine göre zayıf olanları ezen bireylerden ibarettir. Öyle ki, “başarı” “katı biçimde para kazanmak” (Kahf, 1988:39) ve *maddesel tatmin* amacına ulaşmak için her yol mübah” olduğu için, haksız kazançlar, yolsuzluklar, emek sarf etmeden elde edilen mallar ve servet, sömürü gibi konular, homo economicus'un ahlaki boyutu olmadığı için sorgulanmaz. Tercihler maddesel tatmin prensibi ile belirlenir; daha sonra ortaya çıkan sonucun “optimal” olduğu ifade edilir.

Ancak belirtmekte fayda vardır: Mearic Suresi 24-25. Ayetlerde “Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir.” Maun Suresi 1-3. Ayetlerde, “Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir.” buyrulmuştur(Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012).

İslami iktisadi öğretisi servetin ve mülkiyetin yaygınlaştırılması ve kul hakkına girmeme esaslarına önem verir. “Emeksiz ve haksız” elde edilmiş sermayelerin birikimine sebep olan faiz, bu esaslara aykırıdır.(Tabakoğlu, 2005: 153-154). Faiz müessesesi vasıtasıyla sömürüye zemin hazırlanmaktadır.(İslam Ekonomisi Talim ve Tedkik Merkezi, 2010:2). Necm Suresi 39. Ayette “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” buyrulmuştur(Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012). İslam iktisadi esaslarına göre ticaret ve kâr serbest; ancak faiz yasaktır. İslam iktisat sisteminde prensipler “üretimde mülkiyet, tüketimde umumiyet ve vergilemede zekât”tır(Eskicioğlu, 2011:2-3) Zengin ve fakir arasında oluşabilecek gerilim riskine karşı, zekât “bir yardım vasıtası ve potansiyel huzursuzluğu önleyecek “emniyet sübabı” olarak” (Tabakoğlu, 2005: 149) farz kılınmıştır.”(Yılmaz, 2010: 4-5). Servet ve mülkiyetin yaygınlaşması esasına dayanarak gelir dağılımında adaleti sağlayan en önemli vasıta (Tabakoğlu, 2005: 37).

İlginçtir, her bireyin “kendi çıkarının doyumunu gözetmesi” ile toplumun maksimum refaha ulaşacağı iddiası ile “emeğin sömürülmesiyle haksız kazanç elde etme” mübah hale gelmiştir. Görülebilir ki; homo economicus’un *doyumsuzluk* aksiyomu bir tuzaktır. Ve Semavi dinlerin bu konuda “dikkatli olunması!” konusundaki uyarıları “bunun bir tuzak olduğunun delili”dir.

Çalışmada kısaca ve topluca ifade edilen İslami prensiplere dayanarak *doyumsuzluk* aksiyomu hakkında şunlar söylenebilir:

1. İktisadi faaliyetlerin insanın kâinattaki “gerçek hedefi” ne engel olmaması gerekçesiyle, maddi eğilimlerin doyumunu nihai amaç olamaz. Kendinden başkasını düşünmeden, sırf maddesel doyum için iktisadi tercih yapılamaz. Ayrıca böyle bir davranış niteliğinin, “...âhireti verip dünyayı satın almanın, rüyadaki bir gümüşü, uyanıklıktaki altından çok sevmesi gibidir” (İmam-ı Gazalî, 1969: 772) esasına dayanarak, *homo economicus* aksiyomlarından “*akılcılık*” prensibine (yalnızca kendine faydalı olanı tercih etme) de aykırı olduğu ve aksiyomların birbiri içine geçmiş olduğu açıktır. İslami prensiplerle çelişmektedir.
2. Mallar ve servet, imtihan salonu olan dünya hayatında sınanma araçlarıdır. “Kendine yeterli olanı elde etmiş olsa bile her vakit çoğu aza tercih etme”, “dünyevi (geçici) mal elde etme için Ahiret’ini tehlikeye atma” ile eşdeğer olabilir.
3. “Az malı olmasına sabretmenin, çok malı olduğu için şükretmekten üstün olduğuna” işaret edilmesi sebebi ile şu netice çıkarılabilir: *Sabır* ve *şükür*ün İslam dini içerisinde ne kadar önemli olduğu bilinen bir meseledir. Hadis’teki “...hiçbir kimseye sabırdan daha geniş ve hayırlı birşey verilmemiştir” (En-Nevevî, 2011: 23-24,142) ifadesine yer verilmişti. Bununla birlikte, “az”ın “çok”a göre bir durumu da vurgulanmıştır. *Doyumsuzluk* aksiyomunun İslam dini açısından geçersizliğine işaret etmektedir.
4. 3. maddeye ilave olarak; belirtilmiştir ki, asıl hedefe ulaşma yolunda insanların bazısına fakirlik, bazısına zenginlik engel olabilmektedir. Bunun için “orta yol”un bulunması gereklidir. Dolayısıyla 3. madde ile çelişmeyecek biçimde yine denilebilir ki “her vakit çoğun aza tercih edilmesi” doğru değildir.
5. “...geçinecek kadar mal ile rahat etmeyip, daha çoğu peşinde koşan kalbler, Müslümanlığa bağlı kalblerden değildir.” (İmam-ı Gazalî, 1969: 727) ifadesinden *doyumsuzluk* aksiyomuna verilen yanıt açıktır.

6. “Mal tutmak ya da tutmamak” konusunda “gönlün Allah ile meşgul olabilecek bir durumda tutulması” (Orman, 2007:82-83) esasına aykırı düşmeyecek bir tercih yapılması önerilmiştir. “Malın, varlığı ya da yokluğundan sevinecek ya da üzülecek bir hal ortaya çıkarmaması” (Orman, 2007:82-83) esasını “her zaman çoğu aza tercih ederek daha çok maddesel doyum, daha çok maddesel haz ve mutluluk” anlayışının yanlışlığını ortaya koymaktadır. “Daha çok mal elde etme” den kaynaklanacak sevinç ya da hazzın (veya malın azalmasına üzülmeyin) insanı tehlikeye sürükleyeceğine işaret edilmiştir.
7. İslami açıdan *başarı* “Allah rızasını kazanmak” olduğu için bu başarıyı tehlikeye atacak biçimde davranış gösterilmesi yanlıştır. “Daha fazla maddesel tatmin için katı biçimde para kazanma”nın (Kahf, 1988:39) *başarı* olarak gösterilmesi, İslami açıdan tehlikeli olduğuna göre, açıktır ki böyle bir başarı, “İslam’ın hedef gösterdiğini riske atma ihtimalinin olması” ile bir tuzaktır.
8. Hadis’te “... kim tokgözlü olmak isterse Allah onu başkalarına muhtaç olmaktan kurtarır,...” (En-Nevevî, 2011: 23-24,142) diye ifade edildiği üzere “başkalarına muhtaç olmaktan kurtulamamanın sebeplerinden birinin açgözlülük olduğu” neticesi çıkarılabilir.
9. Gazali’nin, “mal yığma, hazineler sahibi olma ve bunları çoğaltmayı sevme ile ilgili olarak insanda, “üç vadi dolusu altını iki vadi dolusu altına” tercih ettirecek “garip bir şey” olduğunu” (Orman, 2007: 127-128) gözlemlemesi üzere: Bir altın da bin altın da değerlidir. Bir vadi dolusu altın çok çok daha değerlidir ve insanın tüm ihtiyaçlarını ömrü boyunca karşılamasına hatta “gelecek çok nesillere çokça altın” bırakmasına da yeterlidir. “İki vadi dolusu altına üç vadi dolusu altını tercih etmek”, İktisat Teorisi içerisinde değerlendirilecek olsa ve marjinal fayda açısından bakılsa, verilecek cevap İktisat Teorisinin çelişkili varsayımlarla dolu olduğunu gösterir.
10. “...insanın, ihtiyaçların karşılanması dışında “gelecek korkusu” ile ekonomik aktivitede bulunması”; “...dünya sevgisinden ileri gelen uzun ömürlü olma ve karşılaşacağı afet durumlarının ihtimallerini düşünerek ihtiyacının dışında fazla mal elde etme eyleminde bulunma”; “belirli hiçbir mal miktarının böylesi bir korkuyu dindiremeyeceği” ; “bu tip insanların ancak “dünyadaki herşeye sahip oldukları noktada” durabilecekleri” (Orman, 2007:127-129) ifadelerinden anlaşılabilir ki: “Ancak dünyadaki her şeye sahip olduğu noktada durabilecek kadar *doyumsuz*” olabilen insanın ihtiyaçlarını karşılama dışında da ekonomik faaliyette bulunmasının sebebi “*dünya sevgisinden (sevgi muhabbetir)*” kaynaklanmaktadır. Ayrıca Gazali’nin, “Allahü teâlânın zikrine ve muhabbetine engel teşkil eden her şey aşağı ve kötüdür.” (İmam-ı Gazalî, 1969: 643) ifadesine burada da yer vermekte fayda vardır.
11. Gazali’nin doyumsuzluk ile ilgili açıklamasında aşağıdaki ifadelerine yer verilmişti: “*Behimiyyet* (hayvanîlik), *sebaiyyet* (yırtıcılık), *şeytaniyyet ve rububîyyet* olan eğilimler: “yeme-içme-cinsiyet”, “eziyet, vurma, öldürme”, “entrikacılık, kurnazlık, hilekarlık, aldatma”, “kibir, gurur, zorbalık, yücelme arzusu”dur. Dördüncü ile ilgili olarak, insanın ““Bir tek Allah’a mahsus” olan “tek varlık olma” imkâna sahip olamayacağı için, kemale ulaşma eğilimini tatmin etmek için bütün diğer varlıklara egemen olmayı arzu etmektedir.” (Orman, 2007:127-129). Açıklamalarına istinaden şunlar söylenebilir: Yeme-içme-cinsiyet *hayvanilik* eğilimidir. “Her vakit çoğu aza tercih ederek

maddesel haz tatmini peşinde olma” meselesi ile ilgisi açıktır. “Homo economicus açısından maddesel doyum için her yolun mübah olması” gerekçesiyle her tür entrika, hilekârlık, aldatma, kurnazlık da mübah olacağı için (önemli olan bireyin kendi çıkarının tatmini olduğu ve toplumun bu yolla maksimum “refah” a ulaşacağı iddia edildiği için) ve bu tarz yolların *şeytaniyyet* eğiliminden olması gerekçesiyle “kişinin kendisine yeteni elde etse de her vakit çoğu aza tercih etmesi” prensibinin tehlikeli niteliği yine açıkça anlaşılabilir.

“Kemale erişme eğiliminin tatmini için tüm diğer varlıklarda egemenlik sağlamayı arzulamak” ile ilgili hatırlatmak gerekir ki, “homo economicus algısının” oluşumunu sağlayan *Doğa felsefesinin* görüşleri Antik Çağ Epikür felsefesinin bazı düşünceleri ile paraleldir. Epikür felsefesinin “insanı mutluluğa erdirmek” olan hedefi ancak “her şeyin *doğal sebeplere* bağlı olduğu *doğal* bir dünya görüşü” ile mümkün olabilir. Engelleri tanımayarak, çevreye egemen olmak ve çevreyi kendi istekleri hizmetinde kullanmaya gayret etmek “bilge kişinin” davranışıdır(Gökberk, 1974: 62-64, 104-107). *Doğa Felsefesine* göre, *doğa* her şeyin etkin sebebidir ve insanı araştırmak ile anlaşılabilir. Kâinatın kuvvetlerinin bilinmesi ve bu kuvvetlere *egemen olunması* gereklidir. Yaşamın son ereği “mutluluk”tur ve davranış hedeflerinin en üstün olanı *duyusal haz*, hatta “esas olan *maddi haz*”dır. İnsanın mutluluğa erişmesine engel olacak her tür önyargıyı, özellikle de *dini önyargıları* yok etmesi gerekir(Gökberk, 1974:228-251).

12. “Maddi eğilimlerin esiri olmuş doyumsuz bireylerin kendi tatminleri peşinde olmaları” neticesinde, İktisat Teorisinde iddia edildiği üzere toplumun refahı maksimuma ulaşabilecektir”. Ancak, İslami bilgiye göre, “belirli hiçbir mal miktarının gelecek korkusunu dindiremeyeceği” ; bu tip doyumsuz insanların ancak “dünyadaki herşeye sahip oldukları noktada” durabilecekleri” (Orman, 2007:127-129) açıklamasına istinaden sorgulanmalıdır ki:

Herkesin her şeye sahip olmak istediği bir dünyada hangi ekonomik kaynak nasıl paylaşılacaktır ve bu şekilde nasıl bir toplum refahı öngörülmektedir ve bu ne tür bir akılcılık prensibine dayanmaktadır? Cevabı ancak şu olabilir: “*güçlü bireylerin zayıf bireyleri ezdiği bir toplum*”.

13. Homo economicus’un ahlaki boyutunun olmamasının nedenlerinden biri şudur: İktisat Teorisine göre “*başarı* “katı biçimde para kazanmak” (Kahf, 1988:39) ve böylece *maddesel tatmin* amacına ulaşmak için her yol mübah” olabileceği için, haksız kazançlar, yolsuzluklar, emek sarf etmeden elde edilen mallar ve servet, sömürü gibi konular meşrudur. Ancak ;

- İnsanın ahlaki boyutu vardır. Çünkü ruh sahibidir, ve madde mananın emrine tabidir.
- Başarı Allah rızasını kazanmaktır.
- Hayatın amacı para kazanmak olamaz.
- Maddesel tatmin için uğraşmak tehlikelidir.
- “Hiçbir dünyevi hedef yoktur ki ona giden her yol mübah olsun”. İslami kurallar hangi yolların mübah, doğru, helal, haram vs. olduğunu belirtmiştir. Dünyevi bir amaca ulaşabilmek adına zulüm uygulanamaz. Zulüm yolu mübah olmadığına göre her yol mübah değildir.

- Haksız kazanç elde edilemez; çünkü “kul hakkı” diye bir kavram vardır.
 - Emek sarf etmeden ya da sömürü ile elde edilenler hakkında “haram” niteliğinde olan faiz müessesesi en bilinenidir(Necm Suresi 39. Ayette “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” buyrulmuştur(Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012)).
14. İslam’da kaynak dağılımında “adalet” esastır. Dolayısıyla zulme yol açan hiçbir kuruma izin verilmediği gibi böyle kurumların zihniyet esaslarından biri olan *doyumsuzluğa* da yer yoktur.
15. Zengin ve fakir arasında oluşabilecek çatışma riskini önleyen *farz hükmündeki zekât “güçlünün zayıfı ezmesi” prensibini ortadan kaldırır.*
16. Farz olan zekât, kazancın belirli bir miktarının, “yoksula/fakire/muhtaca Allah rızası için verme” olduğuna istinaden;
- *Kendisine yeten miktarı elde etmiş olsa bile her vakit çoğu aza tercih etme prensibine aykırıdır.*
 - *Hayatın amacının para kazanmak olarak değerlendirilişine aykırıdır.*
 - *Güçlünün zayıfı ezmesine aykırı olduğu için denilebilir ki; homo economicus’un “açgözlülük”-doyumsuzluk kabulü, toplumda maksimum refah getirme iddiasının tersine adaleti ve refahı engellemekte, sömürüye ve zulme yol açmakta, toplumda “birlik ve dayanışma yerine çatışma”ya neden olmakta, “doğal düzen yerine kargaşa” getirmektedir.*
17. Bir önceki maddedeki çıkarımlara istinaden denilebilir ki;
- İslami iktisadi prensipler, kargaşayı, çatışmayı, yoksulun/zayıfın ezilmesini engellemekte; “kendine yeteni elde ettiğinde bile her vakit çoğu aza tercih etmeye-doyumsuzluğa” engel koyarak toplumda dayanışmayı, yardımlaşmayı, adaleti, refahı, “hakiki düzeni” sağlamaktadır.*

5. SONUÇ

Üç Semavi dine göre, *hayatın amacı* “Allah’ın rızasını kazanmak”tır. Bu nedenle, “dünyevi mülkü elde etme” nin mutlak amaç haline gelmesi aykırıdır. Semavi dinler açısından iktisadi kazanç elde etmenin itici gücü “para sevgisi” ya da “maddesel haz” değildir. Semavi dinlerin iktisadi öğretileri incelendiğinde, insanın sahip oldukları kendisine yetse bile her vakit daha fazlasını tercih etme eğiliminin “açgözlülük”ten ileri geldiği görülebilir.

Topluca değerlendirildiğinde, Semavi dinlere göre, yoksula/muhtaca yardım etmelidir. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam’da sırasıyla: Dürüstçe yaşanan fakirliğin yolsuzlukla elde edilen zenginliğe göre üstün olduğuna, zengin olanın fakir olana göre Cennet’e girmesinin daha zor olduğuna, az mal sahibi olmaktan dolayı sabretmenin çok mal sahibi olduğu için şükretmekten daha üstün olduğuna işaret edildiği anlaşılabilir. Kazancıyla yetinmemenin hoş görülmediği, zengin olanın tutkuların tuzağına maruz kalması ve para sevgisinin kötülüklerin kökü olduğu, “tok gözlü olmak isteyen, Allah tarafından başkalarına muhtaç olmaktan kurtarılacağı” ifade edilmiştir. Çok mal sahibi olmanın insanın rahatını kaçırabileceği, yaşamın mal çokluğuna bağlı olmaması sebebiyle yaşamda hedefin mal çoğaltmak olamayacağı, malların ve servetin imtihan salonu olan dünyada sınanma araçları olduğu ve

zenginliğin ya da fakirliğin insanı kâinattaki asıl hedefinden saptırmaması gerektiği açıklanmıştır. Çok mal elde etmeyi sevmenin açgözlülüğe neden olduğu ve insanın bununla doymayacağı, açgözlülüğün insanı kirleten bir kötülük olduğu, ihtiyaçları dışında iktisadi faaliyette bulunmanın “dünyaya muhabbet” ten ileri gelebileceği ve bu nedenle insanın, “dünyadaki her şeyi elde ettiği vakit durabileceği” belirtilmiştir. Hristiyanlıkta “kendinden istenilen bir miktardan daha fazlasını verme”nin tavsiye edilmesi, İslam’da “verenin alandan üstünlüğü” nün ifadesinde paylaşmanın (yalnızca kendisine ayırmamanın) vurgulanması, “kendisine yetecek miktarı elde etmiş olmasına rağmen her zaman çoğu aza tercih etme” prensibinin “ideal bir yol” da olmadığını göstermektedir.

Üç din, iktisadi davranışlarda ahlaki boyutun göz ardı edilmesinin yanlışlığına işaret etmiştir. Kendi nefsinin tatminini ön plana alarak, başkalarını görmezden gelerek yalnızca kendisi için maksimum haz peşinde olmanın yanlışlığı ile birlikte, “güçlü zayıfı ezer” esasına aykırı olarak toplumda yoksul, zayıf olanlara destek olunması ve sömürüye yol açılmaması konusunda uyarılar yapılmıştır. Dini emirlere göre, açgözlülüğün (ya da doyumsuzluğun) sömürüye yol açan “kötü” bir zihniyet esası olduğu anlaşılabilir. “Yoksulu görmezden gelenin bir sürü lanete uğrayabileceği” ne işaret edilmesi, “kendisi için arzuladığını insan kardeşi için de istemenin” önemini belirtmesi, varlıklı ile yoksul arasındaki potansiyel çatışmayı önleyecek “zekat” ın farz hükmünde olup “zayıfı ezilmekten kurtarması”, sırasıyla Musevilik, Hristiyanlık ve İslam dinlerinde sömürüyü ve zulmü engelleyici unsurlardır.

Doyumsuz *homo economicus* için ölçü, maksimum dünyevi menfaattir. Nefsinin tatmini ve maksimum maddesel doyum amaç olduğu için nefesine aykırı gelecek bir eylemi gerçekleştirmeyi tercih etmez. Ebû Ya’lâ Şeddâd ibn Evs’den rivayet edildiği üzere, İslam Peygamberi (A.S.M.) şöyle buyurmuştur: “*Akıllı kişi nefisini hesaba çekerek, nefisine hâkim olup ölüm sonrası için çalışandır. Âciz ve zayıf kimse ise nefisini arzularının peşine takıp ta kurtuluşunu hiçbir iş yapmaksızın Allah beni bağışlar diye hayal kurarak Allah’ tan bekleyen kimsedir.*” buyurmuştur (Tirmîzî, Kıyâme 25) (En-Nevevî, 2011: 43). Hadis’te belirtilenlerden çıkarılabilir ki: Nefisini hesaba çeken akıllı insan yalnızca kendi tatminini maksimum seviyeye ulaştırma hedefinde olmayacağı için kul hakkına girmek istemeyecektir. Dolayısıyla sömürüden kaçınan ve dayanışmaya, yardımlaşmaya yönelen bir niteliğe sahiptir. Böylelikle zayıfa, yoksula hakkını veren, sahip olduğunu paylaşan biri olacağı, sadece bu dünyadaki faydayı elde etme gayesi taşımayacağı açıktır. Bir başka deyişle, “*akıllı kişinin nefisine hâkim olup ölümden sonrası için çalışması*” na istinaden, maddi ihtirasların esiri olmayacağı, “*kendisi için yeterli miktarı elde etmiş olsa bile her vakit çoğu aza tercih etmeyeceği*” neticesi çıkarılabilir. Ayrıca “*âciz ve zayıf kimse için nefisini arzularının peşine taktığı*”nın belirtilmesi, *homo economicus*’un *doyumsuzluk* aksiyomuna bir cevap olduğu gibi *rasyonellik* aksiyomuna da bir cevaptır (Madi, 2014: 277-278).

KAYNAKÇA

- Atılğan, Ahmet (1996), *İslam’ın Ekonomik Politikaları*, Akademik Araştırmalar Serisi-2, İstanbul.
- İslam Ekonomisi Talim ve Tedkik Merkezi (2010), “Bazı Normatif Kaideler”, The Group of Islamic Economy, *Ekonomislam*, <http://islamekonomisi.org/islam-ekonomisinde-normatif-kaideler/>
- Biraima, Mohammed E(1991), “A Qur’anic Model for a Universal Economic Theory”, JKAU: *Islamic Economics*, Vol. 3.
- Cemal Muhammed, Ahmed (1971), *İslam İktisadının Üstünlüğü*, Hilal Yayınları: 76, Mütercim: Ali Rıza Temel, İstanbul.

- Cox, Deacon Donald (2013), “The Greatest Economics Teacher”, *Catholic Journal US Reflections on Faith and Culture*.
- Chapra, Muhammed Umar (1992), “Islam and the Economic Challenge”, The Islamic Foundation and The International Institute of Islamic Thought, *Islam and the Economic Challenge (Islamic Economics Series; No.17)* I. Title 11. Series' 330.12.
- En-Nevevî, Muhyiddin (2011), *Riyâzü's Sâlihîn (Aslı ve Tercümesi)*, Çev. Mehmed Emre, Bedir Yayınevi.
- Erbaş, Ali (2007), *Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İnsan Yayınları, İkinci Baskı: İstanbul.
- Erim, Neşe (2007), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Eskicioğlu, Osman (2011), “İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı, Ücret, Kar ve Faiz”, *Ekonomislam*, The Group of Islamic Economy, (İslam Ekonomisi Talim ve Tedkik Merkezi).
- Demir, Ömer (2013), *Din Ekonomisi*, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2012), <http://kuran.diyanet.gov.tr/>
- Gökberk, Macit (1974), *Felsefe Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, İstanbul.
- Gökdere Ahmet, İçöz Coşkun, Oktay Ertan, Parasız İlker, Füsunoğlu Mahir, Töre Nahit, Enç Ercan, Yıldırım Erhan, Üşür İşaya, Sarımeşeli Muzaffer, Coşkun Nejat, Çolak Ö. Faruk, Ak Salih, Serdaroğlu Ufuk, Saatçi Mustafa, (1996), *İktisadın İlkeleri*, Alkım Yayınevi, Ankara.
- Islam and Economic Development*, Chapra, Muhammed Umar, (1993), The International Institute of Islamic Thought and Islamic Research Institute, Islamization of Knowledge-14, Islamic Resarch Institute Press, Pakistan.
<http://ibfdfund.com/docs/Islam%20and%20Economic%20Development.%20Chapra.pdf>
- İmam-ı Gazalî (1969), *Kimyâ-yı Saâdet*, Tercüme eden: A. Fârûk Meyân, Cild: I, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- İncil, New Testament*, New International Version, Türkçe/İngilizce, Kitabı Mukaddes Şirketi, Sirkeci-İstanbul, Ohan Matbaacılık LTD. Şti, İstanbul.
- İslam ve Ekonomi*, <http://www.enfal.de/islamekonomi.pdf>, Eskicioğlu Osman, (1999), Montaj Baskı ve Cilt: Çağlayan Matbaası, İzmir.
- Jehle, Geoffrey A., Reny, Philip J(2000), *Advanced Microeconomic Theory*, Second ed., Addison Wesley.
- Kahf, Monzer (1988), “İslam Toplumunda Tüketici Davranışı Teorisine Bir Katkı”, Çev. Hüner Şencan, *İslam İktisadi Araştırmaları I*, Dergâh Yayınları, Çağdaş İslam Düşüncesi, Birinci Baskı.
- Kantakji, Samer (2009), “Islamic Economic Math Model”, <http://en.calameo.com/read/0000100917bf7f13ef054>, Ver.101, Translated by: Iman Sameer Al-Bage.
- Kazgan, Gülten (2004), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi.
- Kutsal Kitap, <http://incil.info/>
- Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar*, (2003), Yeni Antlaşma (İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi, 1. Basım, İstanbul.

- Mackay, Donald M(2010), *İnsan Makine Midir? Kutsal Kitap'ın ve Mekanik Bilimsel Düşüncenin Işığında İnsan*, Yeni Yaşam Yayınları, 1. Basım.
- Madi, İpek (2014), *Ortadoğu Dinleri Açısından Homo Economicus'un Analizi*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Moore, Edward Coldwell (January 1923), "The Christian Doctrine of Nature", *Journal of Religion*, Volume III, Number 1.
- Naqvi, Syed Nawab Haider (2000), Reviewer, "Rodney Wilson Economics, Ethics and Religion: Jewish, Christian and Muslim Economic Thought", New York: New York University Press, 1997, 233 P(including a bibliography and an index)", J.KAU: *Islamic Economics*, Vol. 12, Islamabad.
- Orman, Sabri (2007), *Gazali'nin İktisat Felsefesi*, İnsan Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul.
- Orman, Sabri (2001), *İktisat, Tarih ve Toplum*, Birinci Basım Küre Yayınları.
- Özdemir, Şennur (2007), "Din-Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 23.
- Özkazanç Önder, Berberoğlu C. Necat, Eren Ercan, Parasız İlker, Yıldırım Kemal, (2003), *İktisat Teorisi*, Editörler: Kemal Yıldırım, Mustafa Özer, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Selik, Mehmet (1980), *100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi*, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi.
- Sombart, Werner (2005), *Kapitalizm ve Yahudiler*, 2. Baskı, Çev. Sabri Gürses, İleri Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (2008), *"İslam İktisadı"na Giriş*, Genişletilmiş 3. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, Ahmet (2011), "İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm", *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı*, 23-24 Eylül 2010, Ankara, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Baskı.
- Tabakoğlu, Ahmet (2005), *Toplu Makaleler II İslam İktisadı*, Kitabevi, İstanbul.
- Wilson, Rodney (January-March 2008), "Islamic Economics and Finance", *World Economics*, Vol.9, No.1.
- Yalçın, Aydın (1976), *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara.
- Yılmaz, Musa Kazım, (Nisan 2010) "Din ve İktisat", *Ekonomislam*, The Group of Islamic Economy, (İslam Ekonomisi Talim ve Tedkik Merkezi).
- Yuengert, Andrew M(Fall 2009), "Elements of a Christian Critique of Consumer Theory", *Faith&Economics*, Number 54.
- Zeytinoğlu, Erol (1981), *Ekonomik Sistemler*, İ.İ.T.İ.A. Ekonomi Fakültesi Yayınları, İstanbul.